

Семен ГОНЧАРЕНКО

Фундаментальність професійної освіти — потреба часу

К

риза сучасної системи освіти, яка є складовою частиною глобальної цивілізаційної кризи початку ХХІ століття, значною мірою зумовлена вузько дисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Як наслідок цього — фрагментарність бачення людиною реальності, що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям змоги адекватно реагувати на загострення енергетичної і екологічної кризи, девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій, нестабільність політичної і економічної ситуації. Сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодії між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах.

У пошуках шляхів розв'язання як глобальних проблем, так і забезпечення насущних проблем особистості в розвинутих країнах світу все частіше звертаються до реалізації принципу фундаменталізації освіти.

Враховуючи важливість і гостру актуальність фундаменталізації освіти, ЮНЕСКО ще в 1994 р. виробило спеціальний меморандум з цієї проблеми. У цьому документі наголошується, що лише фундаментальна освіта дає такі знання, які забезпечують можливість орієнтуватися у будь-якому новому середовищі, і є універсальними по суті. Фундаменталізація освіти забезпечує її особливу динамізую-

чу соціально-економічну і цивілізаційну роль. Фундаментальна освіта оцінюється як один з обов'язкових опорних чинників національної безпеки, стійкого соціально-економічного розвитку, забезпечення країни та її народу гідного статусу в світовому співтоваристві, яке переходить від протистояння, конфронтації, гарячих і холодних війн до зближення і співробітництва з багатьох глобальних, регіональних і міжнаціональних проблем.

Фундаментальний характер освіти є одним з пріоритетів Болонського процесу. Всупереч необгрунтованим побоюванням входження в європейський освітній простір може лише сприяти фундаменталізації вітчизняної освіти і ніяк не здатне їй зашкодити.

Принцип фундаменталізації стосується всіх видів освіти: загальної, професійної, технічної, гуманітарної, але зрозуміло, не однаковою мірою. Особливо важлива фундаменталізація професійної і технічної освіти, оскільки в них традиційно увага акцентувалася на спеціальній підготовці, а проблеми духовного розвитку занадто часто відходили на другий план. Фундаментальність освіти сьогодні є основою професійної гнучкості, яка вимагається постійними змінами в технології виробництва, в змісті професійної діяльності кваліфікованого робітника, техника чи інженера на початку третього тисячоліття, вимогами сучасного ринку праці.

Професійне навчання, яке виключає духовно-моральну складову і орієнтується лише на передачу максимального обсягу знань і опанування виробни-

чими технологіями, не забезпечує професійну успішність фахівця і неминуче веде до кризи соціально-культурної і особистісної ідентичності. Професійне навчання ефективно лише тією мірою, в якій йому вдається пробудити в людині людське (її духовність, волю до самостворення, інтерес до самопізнання і самовизначення).

Людство вступило в постіндустріальний період свого розвитку, коли майже всі виробничі технології ґрунтуються на так званих нанотехнологіях, тобто на елементах електроніки розміром 10^{-9} м. Це сумірно з розміром атома, тобто буквально з окремих атомів чи молекул конструюватимуться чіпи, елементні бази складного сучасного приладу. З другого боку, швидкодія зібраних елементів, наделементних баз, комплексів досягатиме 10^{15} операцій за секунду, що дають змогу володіти всією інформацією, яка є в світі, одночасно. Зрозуміло, що країни, які володітимуть нанотехнологіями (навіть Японія сумнівається, чи потрапить вона в їх число), диктуватимуть решті країн світу свої порядки і своє ставлення до реальності. Зрозуміло, що до опанування нанотехнологіями інтелектуальна, когнітивна і професійна підготовка молоді має здійснюватися на основі фундаментальної освіти. Соціологи прогнозують, що вже через 10 років основними стануть професії, яких немає сьогодні, і зникне багато професій, які сьогодні є. І постіндустріальна стадія цивілізаційного розвитку вимагає підготовки саме цих не існуючих сьогодні професій.

У Західній Європі, Японії, США вже починає складатися освітня система, в якій школа починає орієнтуватися на фундаментальну освіту, традиційна природничо-наукова освіта набуває певного глобалістичного відтінку, одночасно зростає роль предметів гуманітарного циклу. А далі може відбуватися швидка й ефективна спеціа-

лізація. Наприклад, для того, щоб набути практично майже будь-якої виробничої професії, «фундаментально» грамотній людині досить пройти 4—5-місячну виробничу перепідготовку і після цього вона цілком здатна до досить кваліфікованої праці. А якщо вона раніше мала вузьку професійну підготовку, то шлях для неї виявляється значно складнішим і довшим.

Прихильники фундаменталізації професійної освіти вбачають витоки і особливу небезпеку її кризи в дегуманізації освіти під тиском індустріального технократизму і ринкового утилітаризму. Професійна освіта втрачає гуманістичний смисл (тобто орієнтацію на розвиток особистості професіонала), якщо вона перетворюється в утилітарне навчіння вузького спектру професійних знань і умінь. І чим дівішим стає навчіння на основі застосування найновіших навчальних технологій, тим менше воно зберігає гуманістичне спрямування. Однак професійна освіта в її гуманістичному розумінні — це не просто навчіння. Завдання навчіння, звичайно, простіше, ніж проблема професійної освіти людини у всій повноті її життєдіяльності.

У нових соціальних і економічних умовах нове розв'язання має дістати суперечність, яка завжди існувала між фундаментальною і вузько практичною професійною підготовкою. Орієнтація сучасної професійної школи на підготовку вузьких професіоналів відбиває рівень розуміння соціального захисту особистості в попередні десятиріччя. Зараз ситуація істотно змінюється. Реально захищеною в соціальному відношенні може бути лише широко, фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрям і зміст своєї професійної діяльності у зв'язку зі змінами виробничих технологій або вимог ринку праці. Сьогодні відпадає потреба у вузькій кваліфікації в традиційному професійному ро-

зумінні, оскільки немає планового господарства і державного розподілу випускників професійної школи. Сьогодні треба готувати випускника професійної школи не до роботи на конкретному робочому місці, а до галузевого ринку праці. Та й саме тлумачення поняття «кваліфікація» потребує перегляду й уточнення, оскільки воно істотно відрізняється від прийнятого в більшості європейських країн, зафіксованого в Лісабонській конвенції і Болонській декларації. У нас «кваліфікацією» досі називається не документ про освіту, а лише запис у документі, який видається дипломованим фахівцем. Нині відпала потреба записувати в дипломі кваліфікацію, вузьку спеціальність і спеціалізацію.

Фундаменталізація професійної освіти означає, що підготовка «технарів» високого рівня без гуманітарних знань і «ліриків» без природничо-наукової бази стає неможливою. Бог створив мозок людини з двома половинами, одна з яких відповідає за раціонально-логічне мислення, а друга — за інтуїтивно-образне, і якщо одна з них не працює і не розвивається, то людина перетворюється в дебіла.

Фундаменталізацію професійної освіти не можна зводити лише до механічного збільшення обсягу вивчення математики, природничих, технічних і суспільних наук. Фундаменталізація освіти спирається, по-перше, на системне, цілісне засвоєння матеріалу усіх предметів навчального плану і набуття учнями чи студентами необхідних практичних навичок застосування теоретичних знань і, по-друге, на створення в учнів і студентів внутрішньої потреби, мотивації у саморозвитку й самоосвіті протягом усього активного життя.

Фундаментальна професійна освіта XXI століття повинна мати смислотвірним стрижнем етичну домінанту: знання мають проходити не лише через розум учня чи студента, а й

через серце. Знання, не пропущені через серце, можуть стати жадливими. Звичайно, це не має нічого спільного з мріями освітянських і наукових чиновників запровадити вивчення моральних проповідей «будівника капіталізму» у вигляді курсу марксистської етики.

Постіндустріальне суспільство ставить підвищені вимоги до особистісних якостей громадян, впливаючи на всі сторони життя сучасної людини. Мова йде не тільки про підвищення рівня професійної освіти, а про формування іншого типу інтелекту, мислення, ставлення до виробничо-технічних, соціальних, інформаційних реалій, які швидко змінюються. Постіндустріальне суспільство вимагає змінити смисл і характер професійної освіти, сфокусувати її зміст і методи на формування умінь оперувати інформацією, володіти комп'ютерними технологіями, мислити професійно-прагматично.

Сучасне суспільство потребує професіоналів, чиє мислення не обмежене лише спеціальними знаннями, а має риси універсалізму, фундаментальності і духовно-моральну основу. Як цього досягти — проблема сучасної професійної освіти. Якщо вона не розв'яже її, будуть нові Чорнобилі, аварії підводних атомних човнів, Скрипівські трагедії та інші техногенні та соціальні катастрофи, розміри яких перевершать все, що нам поки що відомо.

Фундаменталізація професійної освіти є нагальною вимогою часу, цивілізаційним викликом професійній освіті, на який треба відповідати. Фундаментальність знань випускників професійної школи має органічно поєднуватися з першокласною професійною підготовкою, з високою професійною культурою. Треба шукати шляхи розумного поєднання фундаменталізації освіти з її професіоналізацією, не протиставляючи їх одна одній, шукати шляхи запобігання дегуманістичним, авторитарно-технократичним тенденціям.